

Velzeke-Ruddershove

Over oude wegen

18 juli 2012

De *Kjökkenmöddingers* zijn weg. Vertrokken. Al een tijdje trouwens. Ze waren immers de jagers, vissers en verzamelaars uit het mesolithicum of de middensteentijd. Dat ze er geweest zijn weten we doordat hun hopen met keukenafval gevonden zijn. Het soort rommel waar archeologen op geilen. Het heeft ook voor hun naam gezorgd. Die betekent immers gewoon „keukenafvalmensen“. Vanaf 9 000 tot 8 000 voor onze tijdrekening volgden zij de zich terugtrekkende gletsjers en rendierkudden naar het hoge noorden.

Het standbeeld dat Julius Caesar voorstelt op het Romeinse Plein in Velzeke.

Foto van het internet Wiki Commons. Auteur Spotter2

Later, veel later, streek hier een ander soort volk neer. Ze spraken de taal van meneer pastoor. Voor dat die doodgefallen was. De taal. Zo staat op het Romeinse Plein in Velzeke nu een figuur met een gewaad dat elegant in plooien over een opgeheven arm gedrapeerd ligt. Het blijkt de voorstelling te zijn die de kunstenaar Philippe Timmermans zich heeft gemaakt van de dictator-veroveraar *Julius Caesar*. Lang geleden had die man het samen met zijn heerschen in onze contreien voor het zeggen. Velzeke heeft daarin een niet te onderschatten rol gespeeld. Vandaar dus dat beeld. Al is ondertussen de kwakkel als zou Julius ooit lijfelijk in Velzeke aanwezig geweest zijn, door gedegen onderzoek onderuit gehaald.

Wel bekend is het geschrift „*De Bello Gallico*“ van Caesar. Een slimmerik heeft daar achteraf bijgeschreven dat de Belgen de dappersten aller Galliërs waren. Of de galligsten aller Dappiërs, dat wil ik even kwijt zijn. Waar het hier echter om gaat: in dat boekje beschrijft Julius Caesar een veldslag die

plaats had tussen de Nerviërs en de Romeinen in het jaar 54. Vrijwel alle historici nemen aan dat het bewuste gevecht plaats vond aan de Samber. Er is alvast één geschiedkundige die het daarmee niet eens is. Ene *de Castillon* verdedigt de stelling dat deze slag aan de Zwalm moet uitgevochten zijn. Meer bepaald in de driehoek tussen Velzeke, Roborst en Rozebeke. De beschrijving van Caesar heeft het namelijk over een brede vallei waarin een beek stroomde en een Romeins legerkamp dat op een hoogte lag. Laat dat beeld nu toch haast perfect overeen komen met de omstandigheden zoals die hier bestonden. Daarenboven draagt meneer de Castillon nog enkele andere argumenten aan om zijn bewering te staven. Wie zal het zeggen? Het is echter wel zeker dat reeds onder Keizer Augustus in Velzeke een belangrijk Romeins legerkamp bestond. Dat is gebleken uit vondsten van munten met de beeldenaar van die keizer. Uit het legerkamp groeide later een *Gallo-Romeins vicus* met verschillende zelfstandige boerderijen (*villae*) en zelfs met twee heiligdommen of fana. Voor dat laatste getuigen enkele beelden die hier ook al werden opgedolven.

Een wegwijzer van de voormalige Romeinse Heerbaan.

Een deel van de Paddestraat. Ver van steil maar wel in de geklasseerde kasseien.

Het was mijn bedoeling om dit keer zoiets als 30 kilometer door de streek te gaan stappen. Het had eventueel ook wat verder gekund. Met een beetje geluk is het namelijk zo dat *La Route du Soleil* binnenkort in Velzeke vertrekt. Het zou weer eens iets anders zijn om te bewandelen dan de meermaals doorgezaagde routes naar Compostella. Hoe dan ook, het is iets waar die Romeinen van weleer ook mee te maken hebben.

Op de Vlaamse kasseien

Een wielrenner die eeuwige roem wil verwerven door de Ronde van Vlaanderen te winnen, die weet de kasseien van de Paddestraat wel liggen. En derhalve ook Velzeke. Ongeveer hetzelfde geldt voor een wielertoerist die wel eens aan den lijve wil ondervinden hoe het voelt om van kei naar kei te hotsen in diezelfde Paddestraat. Maar voor de rest van de mensheid is de kans groot dat iemand op weg van Oudenaarde naar Zottegem de deelgemeente Velzeke gewoon ongemerkt voorbijrijdt. Dat was, pakweg, tweeduizend jaar geleden met zekerheid niet het geval geweest. Velzeke was in dat tijdsgezicht een soort verkeerswisselaar van twee Romeinse heerbanen. De ene vertrok in Boulogne-sur-Mer en liep naar Keulen, de tweede ging van Velzeke naar Bavay en van daar verder naar Reims en...

de Provence. Dus: mocht je het denkbeeld van die Route du Soleil soms wat vergezocht gevonden hebben... think again! *Het Provinciaal Archeologisch Museum (PAM) in Velzeke* wil samen met Waalse en Franse partners de oude Romeinse heerbaan terug op de kaart zetten en ze bewegwijzeren. Samen met het *Musée/site archéologique départementale van Bavay*, het *Espace Gallo Romain in Ath* en de *Archeosite et Musée d'Aubechies-Beloeil* wil men die oude verbindingsweg terug onder de aandacht van het publiek brengen en hem toegankelijk maken voor zachte recreatie. Zoals ik bij deze gelegenheid, en al eerder, kon merken is men daar al mee bezig geweest. Op meerdere plaatsen vind je borden met de aanduiding „*Viae Romanae*“ en het silhouet van een Romeinse strijdswagen. Ik ga er vanuit dat de verder vermelde „VE“ en „BA“ betrekking hebben op de twee plaatsen die de vroegere heerbaan verbond. Soms valt dat tracé samen met nu nog bestaande wegen, soms is het een nauwelijks te onderscheiden pad dat wel eens moeilijk begaanbaar is. Zoals ik bij een eerdere wandeling al eens mocht ondervinden.

Ondanks het verstrijken van de eeuwen lijkt het tracé hier en daar nog goed bewaard. Vooral dan het gedeelte tussen Brakel en Bavay. De weg was indertijd nagenoeg volkomen recht want de heerbanen waren verbindingswegen die ook bedoeld waren om troepen en materiaal snel te kunnen verplaatsen tussen twee punten. Zoals bekend is in normale omstandigheden de kortste afstand tussen twee zulke punten een rechte lijn en die nuchtere Romeinen gingen dus niet voor de lol wat bochten in die weg aanleggen. Toch laat het zich aanzien dat ze daarin niet overal geslaagd zijn. Zoals hier in de streek. Het versnipperde landschap van de Vlaamse Ardennen heeft de Romeinse wegenbouwers destijds nogal eens voor problemen gesteld. De zompige beekvalleien waren niet bepaald een voordeel voor het aanleggen van wegen die vele jaren moesten trotseren. Vandaar dat de heerbaan in de Zwalmstreek heel erg begint te zigzaggen. Tot in Brakel is het tracé goed te volgen maar vanaf daar wordt het problematisch. Overigens waren die Romeinse stratenmakers bepaald niet onder een kip uitgebroed. Er werden bijvoorbeeld interessante

bijzonderheden gevonden wat de constructie van deze wegen betreft. In de natte omgeving van de beken en op waterzieke plateaus is de weg aangelegd bovenop een onderbouw uit rijshout. Dat zorgde voor de drainage. Op de plateaus was de bestrating eerder dun. Op de hellingen daarentegen werd omwille van het groter erosiegevaar een dikkere en dichtere steenlaag voorzien. Je moest ze niets leren, die Romeinse civiele ingenieurs avant la lettre.

In de jaren zeventig van vorige eeuw is men er aan de hand van boringen in geslaagd om sporen van deze heerbanen terug te vinden. Erosie, overstromingen en aardverschuivingen hebben echter gemaakt dat er, in tegenstelling tot het Waalse en Franse gedeelte nog weinig zichtbaar is gebleven in de Vlaamse Ardennen. Aan de hand van het bestaande wegnnet heeft men echter de route redelijk goed kunnen reconstrueren.

Oude glorie

Is het dezer dagen zo dat Velzeke wat onduidelijk is weggedeemsterd, dat is ooit anders geweest. Het is de inschatting van geschiedkundigen en archeologen dat Velzeke destijds, in ongeveer 10 vóór Christus, is ontstaan als een militair kamp. Dat trok handelaars aan en al vlug ontwikkelde zich een bloeiende economische en administratieve activiteit. Tot zo-wat 260 na Christus is de Romeinse agglomeratie blijven groeien. Om één of andere reden verdween de militaire functie maar er bleef wel een levendige gemeenschap over. Door die wegen, die men toen goed vond (de Romeinen reden nog niet met de fiets) was een snel transport van goederen mogelijk, waardoor Velzeke een rijke nederzetting kon worden. Vooral het leveren van landbouwgewassen aan de legioenen in het Rijnland moet lucratief geweest zijn. Er zijn hier in de omtrek heel veel wijnamforen gevonden. Er zit nu niets meer in maar ooit moeten ze gevuld geweest zijn met topwijnen van de Griekse eilanden Chios en Kos. Bijvoorbeeld. Het is geweten dat die massaal naar hier werden gebracht. De wijn was toen ook al duur en de vondst van al die amforen is dus een duidelijk teken dat hier het geld rolde. In de periode tussen 260 en 270 ging het mis. De Germanen begonnen hier binnen te vallen. Toen al. Het is ook later nog gebleken dat daar geen heil van te verwachten was. Wie rijk was had wat te verliezen aan die barbaren. Dus veel rijke mensen verstopten hun schatten in vliegende haast ergens onder de grond voordat ze zelf het hazenpad kozen. Uiteraard was het de bedoeling dat ze later hun goud en zilver weer konden opgraven. Wanneer het Germaanse onweer over was. Maar helaas voor hen, meestal kregen ze nooit meer de kans om hun schatten te recupereren. Precies daardoor is het aantal muntschatten dat hier doorheen de jaren aan de oppervlakte is gekomen bepaald indrukwekkend.

De Lichte, zware jongen

Velzeke is een dorp in Oost-Vlaanderen. Samen met Ruddershove staat het op de kaart als Velzeke-Ruddershove. Het is een deelgemeente van Zottegem.

De dorpskern ligt in het zuiden van het grondgebied. In het landelijke, noordelijke deel liggen een aantal gehuchten die meestal lintvormig zijn. En verschillende grote hoeven. In een glooiend tot heuvelend landschap.

De inwoners van Velzeke moeten door het leven als „Moordenaars“. Die spotnaam hebben ze te danken aan een infaam inwoner uit de achttiende eeuw: *Jan (Johannes) De Lichte*. De Bende van Jan De Lichte is ondertussen al zo legendarisch geworden dat ze het tot een musical heeft gebracht.

Op 13 november 1748 net voor de middag werd de bendeleider op de Grote Markt in Aalst geradbraakt. Je hoort wel eens iemand zeggen „geradbraakt“ te zijn. Om aan te geven dat de spreker doodmoe is. Het echte radbraken was echter een gruwelijke straf. In het vonnis van Jan De Lichte staat het omschreven als: *“...armen, beenen, billen en lenderen levendig gebrocken te worden, op een schavot, ende aldaer geleyt te worden op een radt, het aengesigt gekeert naer den hemel, om aldaer te blijven tot'er tijdt dat het Godt gelieven sal u in het leven te laeten“*.

Jan De Lichte was weliswaar geen doetje. Hij bekende vier moorden, twee moordpogingen

en minstens dertig diefstallen en inbraken. Gewoonlijk werden die feiten gepleegd bij nacht. Alsof het nog niet genoeg was werden hem ook nog aangewreven: desertie, landloperij, recidivisme en concubinaat. Toch was de bestraffing zonder meer gruwelijk. De manier waarop beklaagden een „bekentenis“ werd ontworpen was, dat is bekend, ook weinig zachtzinnig. Zeg maar ronduit barbaars. Onder tortuur had Jan De Lichte ook nog verklaard „*het Rooms-Katholieke geloof te hebben verlaten*“. Wat in het optiek van die tijd wellicht de ergst denkbare misdaad moet geweest zijn.

Ondertussen is Jan De Lichte tot een volksheld verheven, een soort Vlaamse Robin Hood. Wat op zijn minst de waarheid nogal oprekt. Zonder twijfel waren het wel barre tijden voor Vlaanderen toen Jan opgroeide. Hier werd tussen 1740 en 1748 de Oostenrijkse Successieoorlog uitgevochten. Dat kwam erop neer dat de doortrekkende troepen het platteland volledig leegroofden en de bevolking terroriseerden. Van overal kwamen ze, de legers. Vooral het Land van Aalst, dus ongeveer het gebied tussen Schelde en Dender, werd ernstig geteisterd. Het was immers een streek die in normale omstandigheden veel mee had om welvarend te zijn. Om een idee te geven van die sprinkhanenplaag: in september 1745 was de helft van het Franse leger in die streek aanwezig. Het ging dan om ongeveer 52 000 manschappen in een gebied waar zo iets als 125 000 mensen hun woonplaats hadden. Het spreekt nogal vanzelf dat die bende getrainde en niets ontziende moordenaars voor de lokale bevolking het leven onmogelijk moet hebben gemaakt. Het kon echter nog erger want een ongeluk komt nooit alleen, zegt het spreekwoord. Spijtig genoeg is dat niet altijd een boutade. Ook het weer werkte flink tegen. De ene slechte oogst volgde op de andere. In 1740 kan gerust van een echt rampjaar gesproken worden. De oogst aan graan lag dat jaar de helft lager dan normaal. Wie het al moeilijk had, zakte helemaal af naar de uiterste rand van de samenleving. Het adagium dat ze te weinig hadden om te leven en een ietsje te veel om te sterven was helaas echt van toepassing. Een brede laag van de maatschappij ging ten onder: armoedzaaiers die het voordien al van gebedeld brood moesten hebben, dagloners, wevers en spinners, marktzangers, zigeuners, landlopers, vagebonden en bannelingen die elders tot persona non grata waren verklaard... De reeks is schier eindeloos.

Het leven had kleine Jan dus weinig te bieden. Zowel langs vaders als langs moeders kant leefde men in de marginaliteit. De familie stond, voorzichtig uitgedrukt, slecht aangeschreven. In een verhoor van Salomon De Schepper, een oom van Jan De Lichte, staat over zijn familie te lezen dat ze allemaal „*befaemt, aensien ende gereputeert geweest [waren] voor dieven*“. Allemaal vaste klanten die in de lijsten van de Tafels van de Heilige Geest opgetekend staan. Vandaag zouden we zeggen dat het steuntrekkers waren. Al was die „steun“ toentertijd wel heel erg wankel.

Gedreven door armoede, honger en wanhoop vormden zich roversbenden. Zoals die waarvan Jan De Lichte de centrale figuur was. Ze stalen geen geld want dat was er niet. Wel eten. En kleren. Ook een arme man heeft het in de winter koud. Zeker wanneer hij niets in de maag heeft. De rovers schuwden echter geen grof geweld en wie verzet bood, was het leven niet zeker. Hun drijfveren waren niet nobel, ze handelden uit eigenbelang. De buit uitdelen aan de armen was er niet bij. Dat had ook niet gekund. Er waren er te veel... Arme mensen dan.

De lange weg

Het traject voorzag een tussenstop in Hundelgem. In dat dorp is de Hundelgemse Steenweg te vinden. Logisch? Bij een andere wandeling in de buurt vertelde een medewandelaar me dat die steenweg de langste baan in ons land moet zijn want die loopt van Gent tot helemaal in Brakel. Wat toch een hele afstand is. Volgens zeggen van de man zijn de huisnummers langs die weg doorgenummerd tot over de drieduizend. Ik heb het niet gecontroleerd maar het lijkt me niet onmogelijk. Ik vermeld het even omdat er stevige aanwijzingen zijn dat het tracé van deze weg grosso modo verloopt volgens dat van een heerbaan uit de Romeinse tijd. Dus ook hier...

De kerk in Hundelgem

Hundelgem is een voormalige zelfstandige gemeente maar sinds 1977 is ze onderdeel geworden van de fusiegemeente Zwalm. Daar zitten niet minder dan 12 dorpen onder! Ze noemen zichzelf heel bescheiden het *Twaalfdorpenparadijs*.

Er zijn hier nog grote akkers waarop graan wordt verbouwd maar ooit waren er dat nog veel meer. Omstreeks 1765 was dat graan in Hundelgem de belangrijkste teelt. Hetgeen de inwoners niet zelf nodig hadden voor eigen gebruik en als zaaigoed voor de volgende oogst, werd verkocht op de markt in Gent. Volgens gegevens die zijn overgebleven

stond er toen ook ongeveer acht bunder koolzaad en het vlas besloeg iets van 2 bunder. Wat er geoogst werd aan vlas was maar de helft van wat men zelf nodig had. Het tekort werd aangevuld door aankopen in Zottegem, in Lokeren en verder in het Land van Waas. In dezelfde tijd waren in het dorp vijftien weefgetouwen in gebruik. De weefsels werden verkocht op de markten van Gent en Oudenaarde. In het dorp was er slechts één winkel. Zoals in zoveel Zuid-Vlaamse landbouwdorpen was er ook hier in de eerste helft van de 19e eeuw veel thuisnijverheid. Vooral in de textielsector. In de tweede helft van die eeuw moest er nodig omgeschakeld worden naar andere soorten thuiswerk. Zoals het maken van kant en kleren. Dat gebeurde dan voor rekening van fabrikanten. In de 20^e eeuw verdwenen ook deze activiteiten. Zoals te zien is, bestaat de landbouw nog steeds maar toch moet nu zowat de helft van de actieve bevolking elders het brood gaan verdienen. Dat is nogal eens in Brussel.

De „officiële“ cultuur van Hundelgem had vroeger weinig om het lijf maar het volksleven was des te rijker. Zo bijvoorbeeld gaf in 1800 de plaatselijke rederijderskamer hier 19(!) toneelvoorstellingen. Per jaar, wel te verstaan. De souffleur zal nogal wat werk gehad hebben en misschien wel eens „à bout de souffle“ geweest zijn.

Zoals overal elders kent Hundelgem uiteraard ook kermissen. Twee in getal. Die vroeger veel intenser gevierd werden dan nu. Tussen 1930 en 1945 kende men ter gelegenheid van de kermis de „zielmis“. Op kermismaandag, na die mis voor de overledenen, werd in groep, vaak met een accordeonist op kop, van café naar café getrokken. Toen waren er immers nog een vijftiental van die horecabedrijfjes in het dorp. Dat gebruik heeft men moeten opgeven. Wegens gebrek aan cafés.

Regelmatig werden kaart- en krulbolwedstrijden gehouden. Te winnen waren dan soms geiten of kippen. Geen kinderachtige bedoelingen want niet zelden werd er de klok rond gespeeld. Waarbij de geiten soms even dronken werden als de winnaars. De melk van die koeien van de arme zal waarschijnlijk uitbundig geschuimd hebben.

Wind en water

Al eerder hadden onze wegen zich gekruist. Al is *de Oude Madrienne* zeer immobiel, ik ben het des te meer. Deze oude dame (?) is namelijk de romp van een windmolen. Eertijds wit geschilderd, nu haast niet meer te herkennen want helemaal met klimop begroeid. In 1770 diende Jan Baptiste Cnudde uit Zegelsem een verzoekschrift in om in Hundelgem een graan- en korenwindmolen op te richten. Het was de man immers ter ore gekomen „dat binnen de prochie van Hundelghem maer en bevindt een coorenwaetermeuleken seer dykmaels onvoorsien van ghenoeghsaem waeter om de insetenen deser prochie te bedien“. Het „coorenwaetermeuleken“ waarop Jan Baptiste alludeerde is het nu nog bestaand Pedes Molentje. Zijn argumenten sneden blijkbaar hout want hij kreeg al snel het

De oude Madrienne. Wat ervan rest

gevraagde octrooi van keizerin Maria Theresia uit Oostenrijk.

De molen kende zijn drama's. In 1905 werd een kind doodgeslagen door een molenwiek.

Het gevlucht en de kap werden rond 1935 verwijderd.

In de romp kwam in 1948 een elektrische maalderij maar die werd ook al rond 1980 stilgelegd.

Het Pedesmoleken heb ik niet gezien maar het is er, zoals gezegd, nog wel. Een kleine bovenslagwatermolen uit, wellicht, de 18^e eeuw die staat op de Passemaregracht of de Zweedebeek.

Op de grens van Velzeke en Zwalm. Aanvankelijk was deze molen bekend als „Bistmolen“ en later als het „Pedesmolentje“ omdat Benjamin Pede-De Clercq er in 1938 eigenaar van was geworden.

Door het vrij kleine debiet van de beek moest de molenaar het water eerst lang genoeg stuwen tot er voldoende was om de molen enkele uren te laten draaien.

In 1981 werden de molen en het dorpsgezicht als monument beschermd. De eigenaar liet een maalvaardige restauratie uitvoeren.

De twee lindenbomen die bij de molen staan hebben een bijzondere, en nogal merkwaardige, functie. Ze werden zo geplant dat ze het houten sluiswerk van de molen beschermen tegen de zon.

De twee lindenbomen die bij de molen staan hebben een bijzondere, en nogal merkwaardige, functie. Ze werden zo geplant dat ze het houten sluiswerk van de molen beschermen tegen de zon.

In het dal

Munkzwalm is alweer een deel van de gemeente Zwalm. Het dorp wordt van oost naar west doorsneden door de Zwalm. Deze rivier en haar zijbeken hebben gezorgd voor een heuvelachtig landschap. Het dorpscentrum bevindt zich in het dal. In welke richting ook je uit het dorp vertrekt, het is altijd bergop. Al is er wel wat verschil in het karakter van de hellingen waarmee men geconfronteerd wordt. De rechteroever van de Zwalm, ten noorden van het dorpscentrum van Munkzwalm, is steil. De linkeroever van de Zwalm, ten zuiden van het dorpscentrum, is zacht hellend. Wanneer je in het centrum van de gemeente staat en rondkijkt, kan je eigenlijk zeven „bergen“ zien. Vier in het noorden en de rest, uiteraard, in het zuiden.

Het dorp is aan zijn naam gekomen door de monniken van de Sint-Baafsabdij van Gent. Zij hadden in de middeleeuwen een nederzetting op „Ten Berge“ in het noordoosten van de monding van de Wijlegemse beek in de Zwalm. Om onderscheid te maken met Nederzwalm, dat stroomafwaarts ook aan de Zwalm lag en dat in handen was van de abdij van Ename, werd deze locatie Munkzwalm genoemd. Het deel „*munk*“ in deze naam verwijst naar de monniken. „En „Zwalm“ dan?“ hoor ik je vragen. Dat zou moeten komen van het Germaanse „*swellan*“ wat stond voor, jawel, „zwellen“. Dus „*het zwellende water*“.

De kerk in Munkzwalm is al eens verhuisd. De oude kerk bevond zich ten oosten van de Zuidlaan, meer naar de Zwalmbeek toe. Deze oude kerk werd te klein, en men besloot om een nieuwe te bouwen, dit keer aan de andere kant van de Zuidlaan, en iets meer naar het zuiden. Deze neogotische kerk dateert van 1875. Ze werd in 1901 en 1952 gerestaureerd. Ongeveer op de plaats waar de oude kerk heeft gestaan is nu de Vredeskapel te vinden. Aan het Molenpad op de linkeroever van de Zwalm. Deze kapel werd gebouwd op initiatief van de families Putman en Matthys. Uit dankbaarheid voor de relatief behouden terugkeer van een familielid uit een Nazi-concentratiekamp. De kapel is toegewijd aan Onze Lieve Vrouw, de Heilige Moeder Anna en de Heilige Rita. Het houten beeld van Moeder Anna van ongeveer 1,5 meter groot werd bij een inbraak in 2005 gestolen.

De rivier die beek genoemd wordt

De ene noemt het een beek, de volgende spreekt over een rivier en allebei hebben ze het

De Zwalmbeek

over de Zwalm. Ik ben absoluut niet goed genoeg thuis in de hydrografie om me een mening daarover aan te matigen. Dus, niet gehinderd door enige kennis van zaken gebruik ik de beide benamingen vrijelijk door elkaar. In elk geval mondt de Zwalm uit in de Schelde en die laatste is zonder enige twijfel wel een stroom. Wat de Zwalm volgens mij tot een zijrivier maakt. Maar kom.

Of het een beek of een rivier is, het doet er niet toe, ergens begint ze. In tegenstelling tot andere beken (zoals bijvoorbeeld de Mark) heeft de bovenloop van de Zwalmbeek slechts één waaier van beekjes nodig om tot stand te komen. De

bronnen van de Zwalmbeek ontspringen hoog. Dat gaat van 110 tot 120 meter op de beboste noordhelling van de hoge heuvelkam van het Kluisberg-Levierenbos. Meer bepaald in het Brakelbos (Mont de Rode) en het Bois de la Louvière. Ze trekt zich daarbij duidelijk niets aan van de taalgrens. Waarom zou ze ook. Het water is namelijk bij het begin helder. Wat niet altijd van onze taaltoestanden kan gezegd worden.

De Zwalm is niet bevaarbaar. De totale lengte vanaf de bron bedraagt 21,750 kilometer en van waar ze haar naam krijgt, in Brakel, is dat ongeveer 14 kilometer. De Zwalm wordt namelijk gevormd in Brakel, aan de voet van de Toep (op een hoogte van 86 meter), door de samenvloeiing van de Molenbeek en de Dorenbosbeek. Deze beide beken worden zelf gevormd door de samenvloeiing van verschillende beekjes, die elk hun eigen bron hebben, ergens op de noordelijke hellingen van de heuvels van de Vlaamse Ardennen.

De toeristische folders over deze streek maken nogal wat ophef over de Zwalmbeek en de vallei daarvan. Het heeft ook allemaal wel iets en misschien, waarschijnlijk zelfs, heb ik hier en daar wat gemist maar zo paradijselijk als wordt voorgespiegeld komt het me toch allemaal niet voor. Bijvoorbeeld is het water van de Zwalm niet kristalhelder zoals ik vóór mijn eerste confrontatie met dit watertje had verondersteld. Ik heb het nog nooit anders gezien dan met de kleur van koffie verkeerd. Bovendien mag je van een waterloop die zoveel watermolens bedient toch wel verwachten dat het water snel stroomt. Dat is ook al niet het geval. Maar voor dat laatste is een goede reden. Het zijn, eigenaardig genoeg, precies de watermolens die er de oorzaak van zijn dat het water van de Zwalm er wat bewusteloos bij ligt. Kijk, dat zit zo.

Een watermolenaar leefde vroeger nogal eens op gespannen voet met de boeren die land hadden naast of nabij de waterloop die de molen aan het draaien bracht. De molenaar had er namelijk belang bij om het water flink hoog op te stuwen zodat het verval het molenrad goed aandreef. Dat veroorzaakte nogal eens overstromingen wanneer er plotseling veel water aangeboden werd. Zoals bij een lokale wolkbreuk die de waterloop in korte tijd abnormaal deed aanzwellen. De molenaar was (en is) eraan gebonden het water niet verder op te stuwen dan de vastgelegde „pegel“. Op de Zwalm zijn door de Landelijke Waterdienst vier automatische klepstuwen geplaatst die in werking zijn sinds 1981. Die stuwen staan bij de Terbiestmolen, de IJzerkotmolen, de Zwalmmolen en de Bostmolen. Deze stuwen hebben tot doel overstromingen tegen te gaan. Wat nochtans niet altijd goed lukt. Door dat opstuwen, echter, vertraagt de stroming in de rivier zeer. Enkel ter hoogte van de watermolens zelf bruist het water over de molendam. Of over het rad wanneer er gemalen wordt.

Het regent, het zegent, alle molentjes zullen draaien

Ze zijn daarnet al even ter sprake gekomen: de watermolens op de Zwalm. Twee ervan

De Zwalmolen of Ten Bergemolen

lagen ook dit keer op mijn weg.

De Zwalmolen staat in Munkzwalm. Hij wordt ook de *Ten Bergemolen* genoemd. Dat laatste naar het gehucht waar de molen staat. Al in 1040 wordt de molen vermeld als eigendom van de Benedictijner abdij van de Blandijnberg in Gent. In de eerste acten staat een en ander omschreven als: „*et molendinum unum super fluvium sualma*“. Bij de Franse revolutie werden de bezittingen van de abdij verkocht en het was de familie Haesbeyt uit Gent die het domein verwierf. In 1875 worden de goederen andermaal verkocht. De molen wordt dan beschreven als: „*Eenen schoonen koorn, oliewatermolen, met hofstede, land en boomgaard genoemd den molen ten bergen groot 27 aren 10 centiaren, verder 7 andere kopen allen in gebruik bij Françies Vendermensbrugge tot 1 maart 1880 aan 1450 Fr 's jaars. Boomprijs: 100 fr*“.

Het was dus oorspronkelijk een koren- en oliewatermolen. In 1891 werd de olieslagerij stilgelegd, de graanmolen stopte zijn activiteit in 1962. De Zwalmolen werd aangekocht door de Provincie Oost-Vlaanderen die een grondige restauratie heeft uitgevoerd bij zoverre dat de molen weer maalvaardig is. Bovendien wordt er ook elektriciteit mee gegenereerd. De restauratie had aanvankelijk nogal wat voeten in aarde want de molen ligt in natuurgebied en men beschikte niet over de nodige vergunningen om daarin werken uit te voeren. Naar goede oude traditie stond de wetgeving goedgekeurd door de ene instantie, de plannen van een andere instantie in de weg. Tenslotte werd zelfs de onaantastbare god van de bureaucratie middels nogal ingrijpende werken tevreden gesteld. Zo staat er nu een werkend juweel van de industriële archeologie op de Zwalmbeek.

De IJzerkotmolen is een 16^e eeuwse watermolen met een nogal merkwaardige geschiedenis. De molen werd voor veel verschillende doeleinden gebruikt. Aan het gebruik ervan als ijzermolen (om ijzer te smeden met mechanische hamers) dankt hij allicht zijn huidige naam.

De IJzerkotmolen werd in 1999 volledig gerestaureerd. Op 15 mei 1999 werd de gerestaureerde molen weer in bedrijf genomen. Tientallen zakken met tarwe en gerst werden gemalen. Het was de toenmalige Minister Steve Stevaert die de sluis openzette waardoor de molen voor het eerst in 45 jaar opnieuw ging malen. De molen functioneert sindsdien veel beter dan de ex-minister.

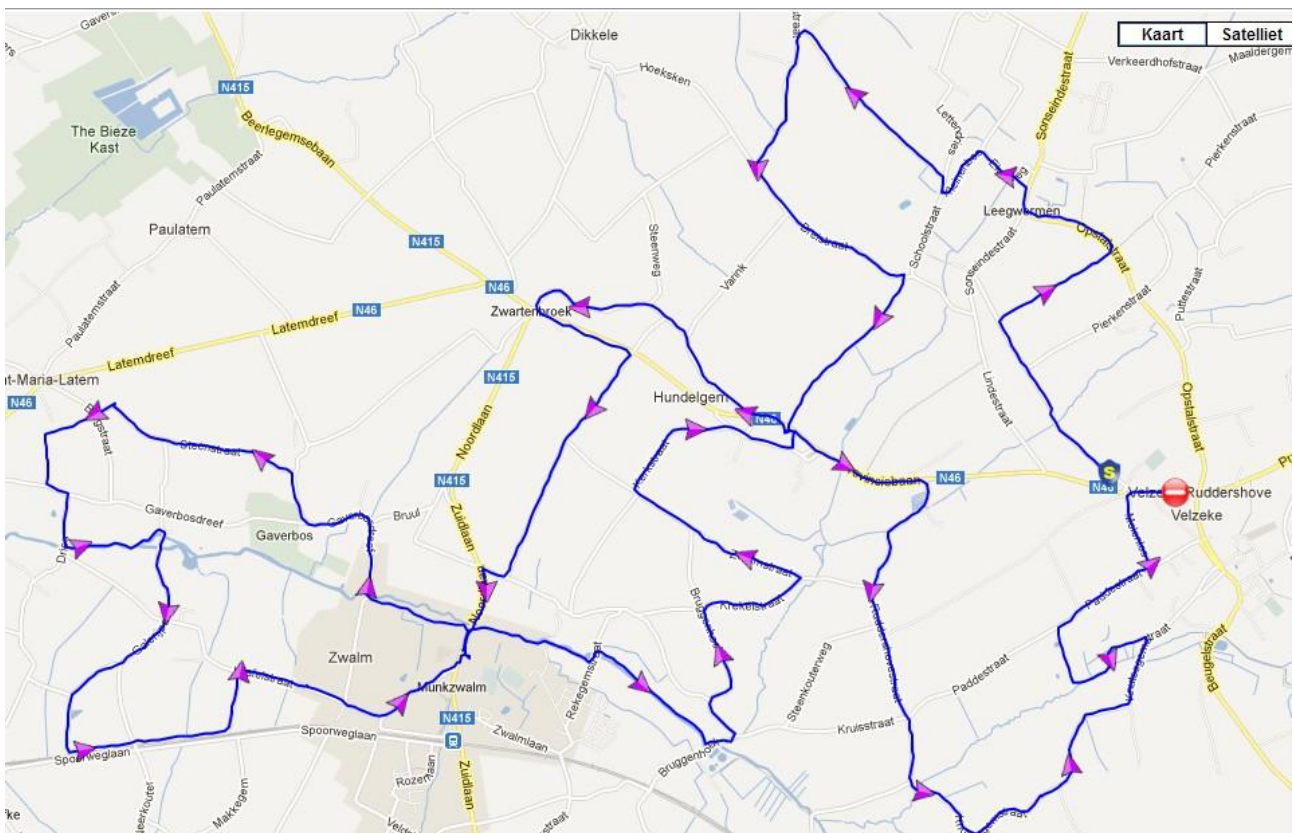
De molen is nu ook nog ingericht als café-restaurant maar dat is met verstand en overleg gebeurd. Zodat de authenticiteit en de werking van de watermolen geen geweld worden aangedaan. Wat bij andere molens meestal niet zo vlekkeloos is gebeurd. Mocht je daar iets gaan degusteren, een streekbiertje, een boterham met ham, een wafel of een pannenkoek dan is het misschien interessant te bedenken dat het hier gaat om een, weliswaar vaak verbouwde, ruimte waar sinds de 16e eeuw achtereenvolgens graan werd gemalen, papier werd geschept, ijzer werd gesmeed, koper werd geslagen, olie werd geperst en bier werd gebrouwen. En nu is het dus (ook) een café. Een kameleon kent minder kleuren dan dit gebouw bestemmingen.

Hoog

Wijlen mijn moeder bediende zich wel eens van het gezegde: „Je moet je wat achten, wil je wat zijn“. Waarmee ze bedoelde dat je moet voorstellen belangrijk te zijn voordat iemand anders dat ook gaat geloven. Wanneer ik rond me kijk en de echte en vermeende specialisten allerhande plus de meningenboertjes hoor kwebbelen, dan moet ik de strekking van

dat gezegde wel bijtreden. Men heeft dat systeem hier in de Zwalmstreek blijkbaar ook goed begrepen. De omgeving van de IJzerkotmolen toet zich met de wijdse benaming „Klein Zwitserland“. Inderdaad: men moet zich wat achten. Naargelang de bron die het vertelt hebben ze daar dat epitheton te danken aan een fantasierijke molenaar of een sluiswachter. Ik hou het op de molenaar. Dat waren niet zelden geboren poëten en ze hadden ook wel eens de tijd om de zaken filosofisch te overschouwen. Deze molenaar genoot van zijn plaatsje op aarde en vatte dat samen door zijn molenvijver te vergelijken met het meer van Genève, de heuvels waren in zijn fantasie de Zwitserse bergen en als de sluizen openstonden dan was er een waterval. Dus gewoon Zwitserland in het klein. Sindsdien noemt iedereen het Klein Zwitserland. In het café dat zo heet hangt zelfs een bordje met het aantal kilometers tot in het echte Zwitserland. Het zijn er precies 513. Al heb ik het niet kunnen nameten.

Twaalfdorpenparadijs? Klein Zwitserland? Ja, ja, je moet je wat achten wil je wat zijn. Maar het landschap is er wel mooi!

© 2012
Michel Christiaens